International Conference on
Linguistics, Literature And Translation

International Conference on Linguistics, Literature And Translation - double-blind peer-reviewed, monthly, open-access procedding published to get ecxellence on Research and Development. It publishes high-quality articles across the breadth of linguistics, literature and translation research. With its uniquely broad coverage, all articles are free to access across the globe, allowing authors to share their research and maximise its impact. The boletin on Linguistics, Literature And Translation is led by expert international editorial board members who take an objective approach to peer review, ensuring each research paper is reviewed and evaluated on its own scholarly merits and research integrity. Joining your work in the International Conference of Linguistics, Literature, and Translation means you will receive prompt and reliable publishing and a global platform for your research to reach its full potential.

YAPON TILIDA “VAQT” KONSEPTINI IFODALASHNING LEKSIK VOSITALARI

Artikbayeva Zarnigor Zafarovna
SamDCHTI Sharq tillar fakulteti
Lingvistika yapon tili yo‘nalishi
2-bosqich 2207-guruh magistratura talabasi
artikbayevazarnigor@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “vaqt” konseptini ifodalashda leksik vositalarning faolligi kuzatiladi. Leksik vositalar vaqtning barcha belgilarini aks ettirishga xizmat qiladi. “Vaqt” konseptini ifodalovchi leksemalar vaqtga doir belgilarni semiologik tizim sifatida turli qirralarda aks ettiruvchi vositadir. Temporal leksemalarning tizimli qurilishi ayni bir leksemaning lingvistik taraqqiyot bosqichlaridagi farqli semantik mundarijasini, paradigmatik va sintagmatik munosabatlarini aks ettiradi.

Kalit so’zlar
vaqt, leksik vositalar, leksema, vaqt birliklari, taqvim, oy, davr, metonimiya, leksik vositalar, onomasiologik tamoyilga

Leksik vositalarni tahlil qilishda tadqiqotchilar odatda uning “tor” va “keng” talqinida “onomasiologik” tamoyilga tayanadilar. “Tor” talqini deganda biz ma’lum vaqtni, vaqt o‘lchov birliklarini, ya’ni kunning qismlarini, haftalarni, oylarni, yillarni, fasllarni va hokazolarni bildiruvchi so‘zlarni tushunamiz. Bunday holda, til bizga ma’lum bir narsani taqdim etadi. “Vaqt” tushunchasi “onomasiologik” tamoyilni “keng” talqin qilish uchun asos bo‘lib, ya’ni tadqiqotchi vaqt haqidagi g‘oyadan boshlab, uning yordamida g‘oya paydo bo‘lgan so‘zlarni o‘rganadi. vaqt tilda aks etadi. Ushbu yondashuv tufayli leksik vositalar tarkibiga kiruvchi leksik birliklar soni ortadi.

Yapon tilida leksik vositalarning quyidagi guruhlarini ajratish mumkin:

- muayyan vaqt davrlarini bildiruvchi otlar;
- vaqtni chiziqli idrok etish bilan bog‘liq nominativ birliklar (vaqtning o‘tmish,hozirgi, kelajakka bo‘linishi);
- ob-havo sharoitlarining nomi;
- yosh davrini bildiruvchi leksik birliklar;
- mavsumiy bayramlar.

Leksik vositalarning bunday tasnifining predmeti leksik ma’noga ega bo‘lgan otlardir. Yapon tilida vaqt birliklarining lingvistik belgilanishini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.
Vaqt birliklari:
秒byou - “soniya”, 分bu – “daqiqa”, 時ji – “soat”, 日nichi – “kun”, 週shuu – “hafta”, 曜日 youbi - “hafta kuni”; 月getsu/gatsu – “oy”, 年nen/toshi – “yil”.

Yaponiya vaqt o‘lchov birliklari boshqa madaniyatlarda qabul qilingan o‘xshash birliklardan farq qilmaydi, chunki astronomik xronologiyada vaqtni o‘lchash uchun asos Yerning o‘z o‘qi atrofida aylanishi, Oyning Yer atrofida aylanishi va Yerning Quyosh atrofidagi harakatidir. Bunday omillar asosiy vaqt birliklarini taqsimlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Kun qismlarining nomi:

朝asa - “ertalab”, 昼hiru - “peshin”, 昼間hirukan - “kunduzi”, 夕方yuugata - “kechqurun” 晩ban - “kechqurun” 夜yoru - “kechqurun, tun”, 夜半yaxan - “yarimtun” va boshqalar.

Hafta kunlarining nomlari:

日曜日(nichiyoubi) - “yakshanba”, 月曜日(getsuyoubi) - “dushanba”, 火 曜日(kayoubi) - “seshanba”, 水曜日(suyoubi) - “chorshanba” va hokazo.

Hafta kunlarining nomlari Yevropa taqvimidan olingan. “Yevropa haftasi” dagi kunlar ular aniqlagan samoviy jism yoki xudo nomi bilan bog‘liq edi:
Quyosh - yakshanba, Oy - dushanba, Mars - seshanba, Merkuriy - chorshanba, Yupiter - payshanba, Venera - juma, Saturn - shanba.

Hafta kunlarining yaponcha nomlari xudolar nomi bilan atalmagan, ammo Xitoy astrologiyasining beshta elementi bilan bog‘liq. Masalan, Marsda olov elementi mavjud bo‘lib, u 火星kasei - “olov sayyorasi”, Merkuriy - “suv sayyorasi” 水星suisei, Yupiter - “yog‘och sayyora” 木星mokusei, Venera - “metall sayyorasi” 金星kinsei deb ataladi.

Zamonaviy yapon tilida oylarning ma’lum bir tartibli soni sifatida saqlanadigan oylarning nomlari:
一月ichigatsu - “yanvar”; 二月nigatsu - “fevral” (ikkinchi oy) 三月sangatsu - “mart” (uchinchi oy); 四月shigatsu - “aprel” (to‘rtinchi oy) va boshqalar.

Bunday leksik birliklar yaponlarning vaqt hodisasiga amaliy yondashuvidan dalolat beradi, chunki ularning faoliyati ritmini tabiiy davrlar bilan bog‘lash zarurati mavjud.

Fasl nomlari:

冬fuyu - “qish”, 春haru - “bahor”, 夏natsu - “yoz”, 秋aki - “kuz”.

Chiziqli vaqtni idrok etish bilan bog‘liq nominativ birliklar

Ushbu nominativ birliklar vaqt shkalasi tuzilishi g‘oyasi bilan bog‘liq.

Yaponlarning vaqtni idrok etishi va imperator oilasidagi “ruhlar doirasi”ning davriy tabiatiga qaramay, imperatorlar hukmronligi shiorlari bo‘yicha hisoblangan vaqt chiziqlidir. Bunday vaqtning aniq belgilangan boshlanishi va oxiri bor, chunki imperatorning o‘limi bilan bir davr tugaydi va yangi imperatorning taxtga o‘tirilishi yangi davrning boshlanishini anglatadi. Imperatorning shiori noyob va takrorlanmaydi.

時代jidai - “davr, zamon, asr” leksemasi “eski, qadimiy” ma’nosini anglatuvchi so‘zlar tarkibiga kiradi:

時代のついたjidai no tsuita - “qadimiy”;

時代物jidaimono - “qadimiy, qadimiy narsa”;

時代錯誤jidaisakugo - “anaxronizm”;

時代に遅れjidai ni okureru - “vaqtdan orqada qolmoq”;

時代に遅れのjidai ni okure no - “eskirgan, qoloq” degan ma’noni anglatadi.

Metonimiya orqali vaqtni bildiruvchi leksik birliklar:

a) Yaponlarning vaqtni majoziy idrok etishi oylar va kalendar bayramlarining metonimiyasi va tavsiflovchi nomlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Har oyga xos belgilar, odatlar va qishloq xo‘jaligi ishlarini o‘z ichiga olgan oylarning nomlari.

b) An’anaviy yapon bayramlarining nomlari vaqtni metonimik ravishda bildiradigan leksik birliklarning bir qismidir.

d) Vaqtning metonimik belgisiga ega bo‘lgan so‘zlarga iqlim hodisalari bilan bog‘liq leksik birliklar kiradi:

花見hanami “gul ko‘rish” degan ma’noni anglatadi. Yaponiyada gilos gullash mavsumida juda ko‘p odamlar vaqtlarini bog‘larda, xiyobonlarda o‘tkazadilar va Sinto va Buddist ibodatxonalariga tashrif buyurishadi. Janub va shimol o‘rtasidagi iqlim farqi tufayli Yaponiyada gilos gullash mavsumi uch oydan ko‘proq davom etadi (fevral oxiridan may oyining oxirigacha). Tokio va uning atrofida sakura mart oyining oxirida, Yaponiyaning janubida (Kyushu oroli, Okinava) fevral oyining oxirida, Xonshu orolining shimolida aprel o‘rtalarida gullaydi, Hokkaydo orolida esa “hanami” may oyining boshida sodir bo‘ladi. Gilosning gullash davri qisqa, shuning uchun yaponlar kunduzi ham, kechqurun ham undan zavqlanishadi. Tungi “hanami” tom ma’noda夜桜yozakura - “tungi sakura” deb ataladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, yaponlarning davriy vaqt modelini “vaqtning mavsumiy modeli” deb atash mumkin, tabiatning hayoti bir faslni boshqasiga o‘zgartiradi. “Vaqtning mavsumiy modeli” yapon tiliga va butun mamlakat madaniyatiga xos bo‘lgan vaqt davrlarining metonimik nomlarida, marosimlar va mavsumiy lug‘atda o‘z ifodasini topadi. Yaponlarning vaqtni majoziy idrok etishi metaforalar, maqollar, metonimiya, oy va kalendarlarning tavsiflovchi nomlarida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fakhriniso L. Kompyuter simulyatsiya modellari asosida yapon tilini o‘qitish texnologiyalari // Asian Journal of Research in Marketing. – 2020. – T. 9. – № 4. – B. 1–7.
2. Lakoff, G. Metaforaning zamonaviy nazariyasi / G. Lakoff // Metaphor and Thought / Ortony A. (tahr.). – Kembrij: Cambridge University Press, 1993. – B. 202–251.
3. Maxmudovna L. F. Mnemotexnika usulining yapon tilidagi iyerogliflarni o‘qitishdagi o‘rni // Czech Journal of Multidisciplinary Innovations. – 2022. – T. 12. – B. 69–72.
4. Lutfilloyeva F. Yapon iyerogliflarini o‘qitish metodikasi va rivojlanish tendensiyalari // Xorijiy filologiya. Til. Adabiyot. Ta’lim. – Samarqand, 2020. – T. 4. – № 77. – B. 93–100.
5. Sadokova A. R. "Yapon taqvim she’riyati". – M.: Nasladiye, 1993. – 160 b.